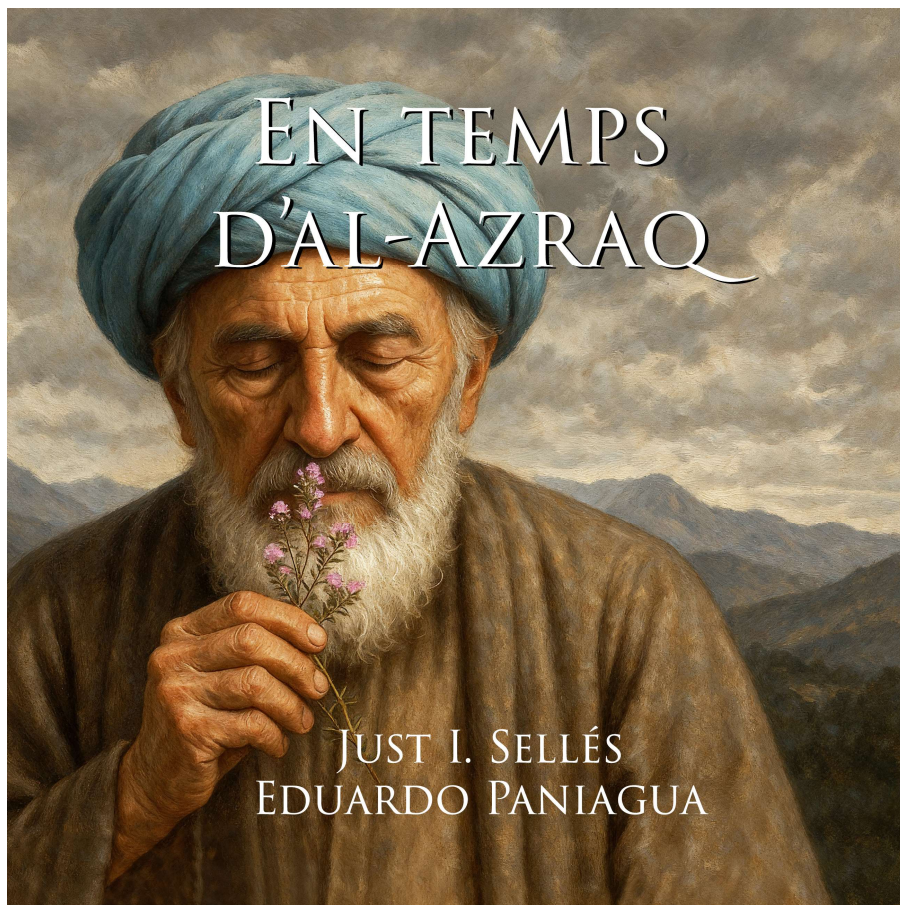

EN TEMPS D'AL-AZRAQ

DOSSIER
LLIBRE-DISC

EN TEMPS D'AL-AZRAQ

Just I. Sellés (escriptor)

Eduardo Paniagua (musicòleg)

SINOPSI

Esta publicació és un viatge al passat, un emocionant viatge als temps d'al-Àndalus, possiblement l'època més esplendorosa que ha viscut mai la terra valenciana. Al llarg dels poemes, els textos i la música del disc descobrirem episodis històrics d'allò més interessants. Coneixerem la *Balansiya* andalusina i la que assetjà el Cid, la València almohade i la que conquerí Jaume I, gaudirem les creacions poètiques i musicals que es compongueren als darrers segles d'al-Àndalus i, sobretot, donarem llum i veu als més afamats poetes valencians que cantaren les excel·lències i les desgràcies del Xarq al-Àndalus, l'al-Àndalus oriental: ar-Russafí, al-Waqqaixí, Ibn Khafaja, Ibn Jubayr, Ibn al-Abbar, Ibn Amira, Ibn Arabí... Tots ells són poetes referents de la literatura àrab universal i, alhora, uns complets desconeguts en la seua terra. Sí, al-Àndalus és la gran desconeguda dels valencians actuals tot i continuar ben present als nostres paisatges, al nostre diccionari, als nostres receptaris, a la nostra cultura agrícola, a la nostra toponímia, al nostre patrimoni, a les festivitats dels nostres pobles i, també, al nostre llegat genètic...

La poesia és musical, suggeridora, i d'això va esta obra: de suggerir a través de l'art de la poesia i la música, dos disciplines que nasqueren bessones i que viatjaren juntes pel món, d'Orient a Occident, d'al-Àndalus al Magreb, agafades de la mà. I l'objecte del suggeriment, en este cas, són els fets històrics que protagonitzà el visir al-Azraq a mitjan segle XIII, en la seua resistència heroica contra la invasió feudal. Estos esdeveniments els trobareu musicats, i deliciosament interpretats, als codis QR inserits a les pàgines del llibre i al CD "Al-

Azraq. El visir que desafià Jaume I" que l'acompanya. Un disc que és com un collar de perles, amb dèneu joies musicals extretes de la ingent discografia del mestre Eduardo Paniagua, unes composicions musicals corprenedores, interessantíssimes, farcides de sensibilitat i saviesa que hem amanit amb els versos més sentits dels poetes xarq andalusins. Esperem que els gaudiu tant com ho hem fet nosaltres.

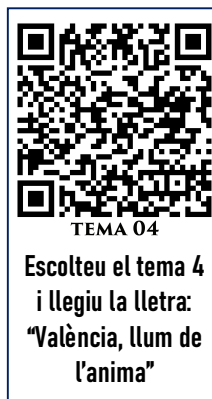
SOBRE EL LLIBRE I EL DISC

El disc està estructurat en tres parts ben diferents: “València, el paradís perdut” (amb quatre temes musicals), “La Muntanya insurrecta” (amb huit temes) i “La crida de la terra” (amb set temes). Cada tema musical del disc es correspon amb un capítol del llibre: dèneu temes musicals, dèneu capítols. En cada capítol trobem una fitxa tècnica del tema musical: el seu títol, la durada, els autors, els instruments i els intèrprets. Seguidament, es ressenya un apunt musical relacionat amb el tema: sobre les característiques d'un instrument concret, o sobre el tipus de música que es composava en una època, o sobre l'erudició d'un músic medieval, o sobre un passatge referit en un llibre antic... Després, s'oferix el contingut del poema que es recita o del text que s'interpreta o es llig, el nom del seu autor, del traductor i del/s rapsoda/es, així com una ressenya biogràfica sobre el poeta i el context històric que visqué, donat el cas. Per acabar, en cada capítol es contextualitzen diferents escenaris de la nostra història: la fundació romana de València, l'assetjament que el Cid infligí als valencians andalusins, la capitulació de València en favor de Jaume I. També es contextualitzen, a partir de la segona part, els fets històrics que protagonitzà el visir al-Azraq en la defensa de la seua terra: l'emboscada que parà al rei Jaume I a Rugat, el pacte que signà amb l'infant d'Aragó, la batalla pel control del castell de Benicadell, la traïció que patí a mans d'un conseller, el seu desterrament, la seua tornada a la terra, la seua mort victoriosa, el seu record...

EL REPERTORI MUSICAL

PRIMERA PART - VALÈNCIA, EL PARADÍS PERDUT

- 01 - El nom de València (4:46)
- 02 - Ai, Balansiya! (2:48)
- 03 - Els genets d'al-Abbar (4:23)
- 04 - València, llum de l'ànima (2:29)

SEGONA PART - LA MUNTANYA INSURRECTA

- 05 - El muetzi crida a l'oració (4:16)
- 06 - El jardí del Blauet (2:40)
- 07 - Al-Azraq, el Blau (2:27)
- 08 - Matar el Tirà (3:19)
- 09 - Al-Qal'à: vi, poesia, gaudi (4:00)
- 10 - La Muntanya insurrecta (3:13)
- 11 - Benicadell, frontera de foc (3:44)
- 12 - El suborn del Conqueridor (3:34)

TERCERA PART - LA CRIDA DE LA TERRA

- 13 - Els jardins de l'Alhambra (4:36)
- 14 - Nostàlgia per la Muntanya (3:31)
- 15 - Peó i rei (2:27)
- 16 - La crida de la terra (4:01)
- 17 - Victòria i martiri (3:15)
- 18 - Les dos belles recompenses (2:55)
- 19 - La religió de l'amor (8:57)

Es deixa ací una mostra del contingut del llibre:

Durant anys, el rei Alfons X, el Savi, fou aliat d'al-Azraq. Alfons era gendre de Jaume I, i conta el *Llibre dels Fets* que el castellà donà penó i divisa al Blau i el tingué daval de la seua protecció. Conta també que el rei Alfons i el visir al-Azraq compartiren alguna jornada de caça a Alacant i que, durant uns anys, el Savi intermedia amb el seu sogre perquè donara treva al visir, unes treves que es renovaven anualment per expressa voluntat dels acordants.

118

16 - LA CRIDA DE LA TERRA
(Música: Poble de moros, 4:31)

Pueblo de moros (instrumental), extret del CD CANTIGAS DE SEVILLA
Gravació original del CD CANTIGAS DE MURCIA, EL CORAZÓN DE ALFONSO X
Música Antigua - Eduardo Paniagua
Cesar Carazo: viola / Eduardo Paniagua: ney / Jaime Muñoz: axabeba
Enrique Almendros: címbal i tambor / Luis Delgado: pandero

Las Cantigas de Santa María, un dels majors fruits en la literatura de l'època i, sense dubte, l'obra lírica més important de l'Europa del segle XIII, foren compendiades pel rei Alfonso X, el Savi, entre 1253 i 1284. En la seua cort es confeccionaren els quatre còdexs que constitueixen l'obra: quatre-cents vint-i-set poemes escrits sobre pergamí en idioma galaicoportuguès, que ens han arribat amb la seua corresponent notació musical i adornats amb extraordinàries miniatures. Combinen relats de miracles difosos en l'Edat Mitjana amb llaors a la Mare de Déu, testimoniatge de la devoció mariana.

Les miniatures de las *Cantigas de Santa María* són un document preciós, no només per la perfecció de dibuix i color, sinó per la informació que aporten sobre la vida quotidiana de les cultures cristiana, àrab i jueva medieval. També tenen un gran valor iconogràfic, perquè hi apareixen dibuixats nombrosos instruments musicals. En alguna de les narracions podem trobar escenes amb cant i dansa, que hui constitueixen la font principal del treball de reconstrucció dels instruments i de l'ambient musical per a la seua interpretació.

119

120

(Narració emfàtica)

Al-Azraq, el Blau, una novel·la de Just I. Sellés
Adaptació del text original: Just I. Sellés
Narració emfàtica: Joan Femenia

"El visir al-Azraq cavalcava al trot, en silenci, pujant al mirador d'Alcoi. Jo marxava al seu costat, evocant l'última volta que passàrem per allí, camí de l'exili, tants anys enrere. El camí serpejava, i en una revolta, s'obrí un clar en el bosc. Els cims de la Muntanya aparegueren entre el brancatge de les carraques, i el meu visir, en reconèixer aquells paisatges nostres en la distància, detingué el seu cavall i el desmuntà. Jo també vaig descavalcar, descalç, per sentir la calor de la terra daval dels peus. I em vaig reunir amb Muhammad, i en sentir-me al seu costat, Muhammad em passà el braç per damunt dels muscles, i jo vaig fer el mateix; mes res no ens diguérem, per a què, ambdós sabíem que l'altre plorava perquè aquella terra nostra –la impossible, la somiada– es mostrava de nou davant dels nostres ulls.

Foren sis mil cinc-cents vint-i-sis els dies que n'estiguérem absents, dihui els anys que enyoràrem els paisatges de la Muntanya, que cada un d'ells el portàrem clavat com una espina en els nostres cors. No, res no hi ha com la terra d'un, que no debades galopa el cor quan senti!"

121

122

DE NOU LA TERRA

Alguns historiadors i cronistes suggereixen que el visir al-Azraq tornà a la Muntanya per a secundar les revoltes mudèjars que ací es produïen; algú, fins i tot, afirma que regressà per a acabillar-les. En referència a açò, convindria considerar que el visir que tornà a la terra no era un home jove sinó major, d'uns seixanta anys –seixanta anys del segle XIII–, si no els superava, i encara que no era un ancià, si convindria imaginar-lo com un home d'edat avançada, de complexió forta i caràcter obstinat, capaç d'escometre i concloure amb èxit un viatge tan exigent com aquell que el portà de regrés a la Muntanya, cavalcant des de Granada durant huit jornades.

D'altra banda, sabem que quan el visir al-Azraq entrà al Regne de València, els mudèjars d'ací feia ja uns quants mesos que s'havien alçat en armes contra l'opressió feudal. Açò convé tindre-ho present per a descartar totes aquelles teories que han prosperat a l'ombra del mite d'al-Azraq i que –com ja hem dit– promulguen que el visir regressà a la seua terra per a posar-se al capdavant d'una nova revolta. Si la insurrecció esclatà en absència d'ell, i –el que resulta més aclairidor– si la flama de la sedició encara continuava encesa dos anys després de la seua mort, no sembla versemblant que la presència del vell visir de la Muntanya fora necessària més enllà del vessant anímic i del consell.

Aleshores, si al-Azraq no hi vingué per acabillar cap revolta, a què vingué realment? Aquells que ens hem criat aferrats a la terra, que l'hem mamada durant la infància, ho sabem bé: la terra crea un vincle afectiu permanent amb l'individu que la viu i la tracta de menut, un vincle que l'espantarà a trobar-se amb ella, a formar part de la seua pots, quan la vida s'acoste a la seua fi. És la crida de la terra, la veu que ressona endins, que convida a tancar el cercle de la vida al mateix lloc on la Providència començà a traçar-lo. Potser el visir Blau aprofitaria l'enviament de reforços benimerins des de Granada per assegurar-se el regrés als que antany foren els seus dominis. No, no sembla desgavellat que el visir tornara a la Muntanya sense major pretensió que descansar per sempre a prop dels seus avantpassats, en el ventre de la seua terra mare.

123

154

17 - VICTÒRIA I MARTIRI

(Música: La fortalesa, 3:15)

La fortalesa, extret del CD LATIDOS DE AL-ÁNDALUS
Eduardo Paniagua, David Mayoral, Serguei Sapritch
Abdeslam Cheqara: llaut / Eduardo Paniagua: flautas
David Mayoral: dumbek, req / Serguei Sapritch: darbukka, pandero

Dos-cents cinquanta genets era un exèrcit immens, que havia d'alçar una considerable polseguera al seu pas. La marxa compassada de mil cascos de cavall havia de sonar amb l'estrepit d'una barrancada furibunda i infondre gran temor en l'enemic. Per a suggerir l'avanç d'una host semblant necessitàvem que els instruments de percussió prengueren protagonisme, que sonaren greus, rítmics, com el batec d'un cavall gegant. I en imaginar el visir al-Azraq cavalcant al capdavant de la cavallada amb el seu estendard blau enlaira sobre els caps dels genets, ja només ens calia que la percussió es fera acompanyar pel vent de la guerra que feia vibrar el seu penó.

En este tema musical els ritmes són els originaris de la tradició andalusina. Sobre estos ritmes es crea un esdevindre que evoluciona de manera lliure, on la melodia és sotmesa pel ritme, un element bàsic de la música àrab en general i, consegüentment, de l'andalusina. Tota música profunda té el seu batec rítmic intern.

En la música àrab i andalusina, no és el tempo o la velocitat el que defineix els ritmes, sinó la seua acceleració, que presenta canvis subtils en els esquemes mètrics sobre els temps parells, els colps de percussió i els silencis rítmics, així com els contratemps i les síncores. El batec dels instruments acompanya el batec del cor de l'oient, que no pot evitar el moviment dels seus peus durant l'escolta.

155

(Lectura interpretativa)
Llibre dels Fets, capítol 556
Adaptació del text original: Just I. Sellés
Lectura interpretativa: Tomàs Llopis

I estant nús a Xàtiva, tinguérem notícia d'aquells genets sarraïns que havien entrat en la terra, i decidírem enviar quaranta cavallers cristians per reforçar la vila d'Alcoi, i posar guarnició al castell de Cocentaina, per on aquells genets havien de passar.

I quan uns dos-cents cinquanta d'aquells genets arribaren a Alcoi per combatre, en la lluita sofriren gran dany i perderen el seu cap, anomenat al-Azraq.

I quan els cavallers cristians persiguiren els genets sarraïns fugits en retirada, caigueren en l'emboscada que aquests els havien parat en el barranc de la Canal, on patiren una gran derrota. I la major part d'aquells cristians foren morts o presos.

156

LO DESBARAT DE LA CANAL

Si atenem a allò que referix el *Llibre dels Fets* sobre l'escaramussa haguda a les portes d'Alcoi i la posterior persecució i emboscada haguda en la partida de la Canal, la Crònica no deixa lloc per al dubte: abans que al-Azraq marxara cap a Alcoi, una part considerable d'aquells dos-cents cinquanta genets que l'acompanyaven –i tots els peons– quedaren emboscats en l'actual barranc de la Batalla. I en visualitzar el visir cavalcant en direcció a Alcoi al capdavant d'una avançada reduïda de genets, la pregunta sorgeix d'immediat: per què marxà al capdavant d'aquella avantguarda en compte de reservar-se al lloc de l'emboscada?

El lloc de l'emboscada quedava massa allunyat de les portes d'Alcoi –a huit quilòmetres exactament– i el visir al-Azraq ho sabia. Sabia també que la cavalleria cristiana no accediria a acaçar-los fins a la Canal si no els donaven un motiu de pes per a fer-ho. I eixe motiu de pes era ell. Així, és molt possible que la seua presència en l'avançada que marxà cap a Alcoi obeïra al fet que ell era el reclam que portaria els cavallers cristians al lloc de l'emboscada. Ara ja no costa d'imaginar el vell al-Azraq cavalcant cap a Alcoi al capdavant dels genets, enarborant el seu propi estendard per mostrar-se als cristians, i açò es diu així perquè la seua presència no passà despercebuda per a aquells que esperaven els genets sarraïns al capdamunt dels murs d'Alcoi, segons ressenya la Crònica.

La intenció d'aquella avançada era arremetre contra els murs de la vila i fugir; i fer-ho tantes voltes com fora necessari, fins aconseguir que la cavalleria cristiana isquera darrere d'ells, però els cristians no tenien cap necessitat d'arriscar-se en un enfrontament en camp obert quan els murs de la vila els conferia un avantatge tan evident, de manera que si finalment s'aturaren extramurs fou perquè la cavalleria cristiana hagué de sentir-se molt superior a la musulmana, tant en mitjans com en efectius.

El *Llibre dels Fets* assegura que, en la lluita que hi hagué a les portes d'Alcoi, els musulmans patiren gran dany i, a més, perderen el seu cap: al-Azraq. Possiblement, eixe anomenat combat no passà de

157

ser una successió d'escaramusses en la distància amb un important intercanvi de fletxes, atès que l'objectiu dels musulmans era fer-se perseguir fins a la Canal. Potser un dels projectils que s'intercanviaren en aquelles escaramusses feria de mort el visir al-Azraq i facilitaria la persecució que havia de portar els cristians fins a la trampa de la Canal, on foren massacrats o captius. Tampoc s'ha de descartar que el visir fingira estar ferit; açò no seria d'estranyar després de totes les argüïes que al-Azraq desplegué al llarg de la seua vida en la seua resistència contra la conquesta feudal. El que sí cal descartar és que el visir caiguera mort davant dels murs d'Alcoi perquè això hauria refrenat l'ímpetu de la cavalleria cristiana i no casa bé amb la persecució posterior que sabem que hi hagué. A més, si el cadàver d'al-Azraq haguera caigut en mans cristianes de segur que les cròniques i la tradició oral en farien bon esment.

Pel que fa a la mort d'al-Azraq, una altra pregunta resulta ineludible: què fou del cadàver del visir? Gràcies a un apunt contingut al *Llibre de la Cort del Justícia de Cocentaina* sabem que els captius de l'emboscada de la Canal foren reclosos en la torre de la Foradà, a la Vall de Gallinera, on encara es trobaven un any després de la desbarat de la Canal, de manera que tot apunta a creure que, després de l'emboscada de la Canal, els genets musulmans i els captius cristians, en comptes de tornar cap a Alcoi, prengueren el camí de Penàguila per a marxar cap a Gallinera; i atès que Gallinera quedava a prop, no resulta irracional imaginar que el cadàver del vell visir de la Muntanya –si és que l'havien mort– viatjara amb ells per rebre una sepultura honrosa al lloc on mereixia.

Saber com ocorregueren en realitat els fets és impossible, però una cosa és certa: el vell al-Azraq, en compte de reservar-se a la Canal, preferí marxar contra els murs d'Alcoi al capdavant dels genets, arriscant la seua vida. Morir al camp de batalla era l'honra més gran que Déu podia concedir a un home d'armes, tant si fora musulmà com cristià. Les portes del paradís s'obrien de bat a bat per a rebre aquell que haguera oferit la seua vida per lluitar contra l'infidel, i poc hagué d'importar-li al valeros al-Azraq perdre la vida a dreta llei si amb allò guanyava dos més belles recompenses: la victòria i el martiri.

158

159

RESSENYA DELS AUTORS

Just I. Sellés (Beniarrés, 1969) és enginyer d'obres públiques i màster en enginyeria marítima, professió que abandonà per dedicar-se a l'escriptura. L'any 2009 es proclamà finalista del premi Azorín de novel·la amb **El llanto del petirrojo** (novel·la costumista, 2009), el seu primer treball literari. Des que publicara **Al-Azraq el Blau. Crònica de la conquesta de la Muntanya** (novel·la històrica, 2014), la figura del visir al-Azraq i el territori de la Muntanya (Diània) han sigut les muses que han marcat el pas en l'obra de l'escriptor beniarresí, on la geografia emocional juga sempre un

paper destacat. L'escriptura de novel·les i l'edició de foto-llibres centren la seua producció editorial: **Al-Azraq. El visir que somiava la Muntanya** (divulgació històrica i fotografia, 2015), **Diània terra nostra** (foto-llibre, 2017), **Amira. L'última flor de la Muntanya** (novel·la històrica, 2019), **Diània. Paisatges costaners** (foto-llibre, 2021), **Al-Azraq. El malson de Jaume I** (novel·la gràfica, 2022), **La Marina en caïac. Crònica d'una travessia anticiclònica** (foto-llibre de viatge, 2023), **Diània. Terra de castells** (foto-llibre, 2024) i **Al-Azraq. Al-Azraq. La història mai contada** (còmic, 2025) són els llibres que l'escriptor ha publicat fins al moment. Trobareu més informació sobre l'autor i la seua obra en la seua web: www.justselles.com.

Eduardo Paniagua (Madrid, 1952) és arquitecte i especialista en música medieval i aràbic andalusa. Al llarg de la seua dilatada trajectòria professional ha fundat nombrosos grups de música antiga (*Atrium Musicae, Cálamus i Hoquetus*). Amb 16 anys gravà els seus primers quatre discs. Des d'aleshores, ha tingut una prolífica activitat musical amb la publicació de més de cent setanta treballs discogràfics. En 1994 creà els grups *Música Antigua* i *Ibn Báya* per afrontar el repte de musicar les 420 *Cantigas de Alfonso X*, a més de continuar amb la seua tasca de

recopilació de música andalusina, respectivament. D'altra banda, també a l'any 1994, fundà el segell discogràfic Pneuma, on publica tota la seua producció musical. Per la seua tasca de compilació i difusió de músiques inèdites ha rebut nombrosos guardons internacionals: Premi GEMA 2021 al millor grup de música medieval, Premi MIN 2021 de música clàssica, Premi GEMA 2019 al millor investigador de música antiga, premi GEMA 2019 a la millor direcció musical, Premi MIN 2014 de música clàssica, Premi UFI 2013 de música clàssica, Premi de l'Acadèmia de la Música d'Espanya 2009 de música clàssica... Trobareu més informació sobre l'autor i la seua obra musical en la seua pàgina web: www.pneumamusic.es.

